

weggeroepen, hij kwam terug, de lijst in de hand. Die ging hij voorlezen, in alfabetische volgorde. 'De reactie', aldus een ooggetuige, 'was altijd dezelfde. Toevallen en huilbuien van de ene, de anderen pakten hun boeltje en volgden gedwee de bevelen op, weer anderen waagden nog een laatste keer een poging om teruggesteld te worden, maar vaak ook werd men getroffen door de trotse houding van mensen, die door hun waardigheid de jammerlijke handlangers' (de functionarissen van Westerbork) 'en de Nazi's beschaamden en hen vol verachting bejegenden.'¹

De Ordedienst droeg er zorg voor, dat uit elke barak de aangewezenen met hun bagage naar de trein gebracht werden; hij zette, terwijl de voorlopig gespaarden in de barakken moesten blijven, de wegen naar de trein af en vormde een cordon om het 'perron' heen, soms ook om elke te deporteren groep apart. Militairen van het *SS-Wachbataillon* en *marechaussees* (van eind '42 af alleen *marechaussees*) hielden de wacht; zij waren gewapend.

★

Wij hebben in de delen 6 en 7 van ons werk de feitelijke medewerking beschreven die (naast die van talrijke Nederlandse overheidsinstanties) door de Joodse Raad aan het deporteren van Joden verleend is, onder Duitse druk uiteraard; wij constateerden daarbij dat de Raad slechts bij één gelegenheid, nl. bij de crisis die zich eind mei '43 in Amsterdam voordeed (er was toen geëist dat zeventuizend houders van Joodse Raad-stempels zich ter deportatie aan het Muiderpoortstation zouden aanmelden), Joden aangewezen heeft die dienden te vertrekken. Wel had de Raad, door zich moeite te geven voor een klein deel van de Joden (het werden er zeventien-en-een-half-duizend) stempels te verwerven, het grootste deel van de overige Joden (bepaalde groepen daaruit waren door andere stempels tijdelijk beschermd) als het ware prijsgegeven, maar de Raad koesterde de overtuiging dat hij door zijnerzijds persoon voor persoon aan te wijzen wie vertrekken moesten, een grens zou overschrijden die ook in de opperste nood van de vervolging in het oog gehouden moest worden; bij de crisis in mei '43 werd dan ook bedongen dat de oproepen, zich naar het Muiderpoortstation te begeven, uitdrukkelijk namens de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* zouden uitgaan.

Voor de Joodse kampeiding van Westerbork heeft de bedoelde grens niet

¹ Aangehaald in J. Presser: *Ondergang*, dl. II, p. 376-77.